

Fransa'da Türklük bilimi ve Prof. Dr. Luis Bazin

■ AHMET BURAN

Fransa'da Doğu bilimi (Orientalism) ve Türklük bilimi (Turcologie)

Doğu bilimi (orientalism, şarkiyatçılık) Avrupalıların doğuyu ve doğu toplumlarını tanıma çabalarının sonunda ortaya çıkmıştır. Kaşgarlı Mahmut'un 11. yüzyılda yazdığı *Divanü Lügati't-Türk* adlı muhteşem eser ile başlayıp günümüze kadar süregelen geleneksel

Türklük bilimi çalışmalarını bir yana bırakırsak, çağdaş anlamda Türklük bilimi (Türkoloji) de doğu bilimi içinde doğmuş, gelişmiş ve bir sistematik kazanmıştır.

17. yüzyılda Cizvit papazlarının farklı amaçlarla başlattığı Sinoloji çalışmaları içinde gelişen Türklük bilimi, Avrupa ve Rusya'da 19. yüzyılın ortalarından itibaren ayrı bir araştırma alanı hâline gelmiştir. Fransız Sinoloğu Joseph de Guignes'in 1748 yılında yayımlanan "*Mémoire Historique sur L'origine des Huns et des Turcs*", adlı Hunların ve Türklerin kökenini anlatan kitabı, bu bağlamda Türkler hakkında yazılan ilk

B. Aşan, A. Yuvalı, Bayan Bazin, Luis Bazin, S. Cöbce, İ. Kıv, A. Buran
Çemişkezek Vapuru- 1987

eserdir. De Guines daha sonra "*Hunlar, Moğollar, Türkler ve Diğer Batı Tatarlarının Genel Tarihi*" (1756-1758) adlı üç ciltlik bir eser daha yayımlamıştır.

Dünyada bilimsel anlamda ilk "*Türkoloji Kürsüsü*" 1795 yılında Paris'te "*Ecole des Langues Orientales Vivantes*"ta kurulmuştur. Bu

kürsü ile birlikte Türkoloji kurumsal olarak ele alınmaya başlamış

ve Fransa'da kurulan bu Türklük bilimi kürsüsünü Rusya'da (1814), yine Fransa'da (1821), Macaristan'da (1870) ve İngiltere'de (1906) kurulan diğer kürsüler ve enstitüler takip etmiştir. Dolayısıyla Avrupa'da "*Oryantalizm*"in ve "*Türkoloji*"nin bir sistematik kazanmasını sağlayanlar, öncelikle Fransızlar olmuştur. Bu cümleden olarak Türklük biliminin önce Fransa'da daha sonra diğer Avrupa ülkelerinde geliştiğini söyleyebiliriz.

Ziya Gökalp, Avrupa'da yazılan Türklük ile ilgili çalışmaları iki bölüme ayırır ve özellikle

Fransız yazarlardan Lamartine, Auguste Comte, Pierre Lafayette, Mismar, Pierre Loti, C. Farrere gibi Türk dostu kişilerin yazdıklarına “turquerie”, Türkperestlik, “Türk severlik”; Rusya, Almanya, Macaristan, Danimarka, Fransa, İngiltere gibi ülkelerde yaşayan bilim adamlarının Türkler ve Türkçe hakkında yazdıklarına da “Türkiyat” (Türkoloji) der.

Fransa’da, modern anlamda Türk dilinin ilk grameri olan *Grammaire de la Langue Turque (Dialecte-Osmanlı)* (1921) adlı eseri yazan, “etimoloji, onomastik, toponimi, folklorik inanç ve gelenekler, arşiv, epigrafi, nekroloji, biyografi” gibi konularda önemli çalışmalar yapan Türk Dil Kurumu’nun şeref üyesi Jean Deny başta olmak üzere birçok önemli Türkolog yetişmiştir. Bunlar arasında Orta Asya ve Türk kültür tarihi üzerine yaptığı alan çalışmaları ve yayınları ile tanınan Jean-Paul Roux’yu, Orta Asya’da arkeolojik çalışmalar yapan Paul Pelliot’yu, folklor, halk kültürü ve sufizm alanlarında yaptığı çalışmalarla öne çıkan babası Azerbaycanlı bir Türk, annesi Rus olan Irène Mélikoff’u, Çin, Moğol kültürü ve Orta Asya Tarihi uzmanı René Grousset’yi, Türk halk edebiyatı ve folkloru konusundaki çalışmalarıyla bilinen Edmond Saussey’yi, İslam tarihi ve Osmanlı öncesi Türk tarihi, özellikle de Selçuklu tarihi konusunda uzman olan Claude Cahen’i, Osmanlı tarihi uzmanı ve “Türkiye Cumhuriyeti Liyakat Nişanı” sahibi Robert Mantran’ı, “Ermeni tehciri”nin “soykırım” sayılamayacağını söylediği için tehditler alan ve meslek hayatı tehlikeye giren Osmanlı ve Türkiye tarihi uzmanı Gilles Veinstein’i sayabiliriz.

Fransa’da doğu bilimi ve Türklük bilimi alanında çalışan, dolayısıyla Türklüğe ve Türk diline hizmet eden daha birçok isim var. David Léon Cahun, Andre du Ryer, Édouard Chavannes, Rene Giraud, François Georgeon, Paul Dumont gibi isimler bunlardan bazılarıdır.

Fransa’da geçmişten bugüne “Ecole des Langues Orientales Vivantes, Ecole Nationale de Langues Orientales, École Française d’Extrême-Orient, Institut National des Langues et Civilisations Orientales” gibi okullarda ve enstitülerde birçok doğu bilimci ve Türklük bilimci yetişmiş ve Türklük bilimi konusunda araştırmalar yapılmıştır.

Günümüzde özellikle Sorbonne Üniversitesi, *Institut National des Langues et Civilisations Orientales*’de (Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Enstitüsü) bulunan Avrasya Bölümü içinde, *Universite Marc Bloch, Departement d’Etudes Turques de Strasbourg*’da (Strazburg Türk Araştırmaları Bölümü), *Université de Rouen*’de (Dil Bilimleri, Türkoloji Bölümü) ve *Université d’Aix-en-provence*’ta (Orta Doğu Araştırmaları-Türkçe Bölümü), Montpellier ve Lyon Üniversitelerinde Türkçe öğretilmekte ve Türklük bilimi çalışmaları yapılmaktadır.

Fransa ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 1978 yılında imzalanan ikili anlaşma çerçevesinde Fransa’da Türk göçmenlerin çocuklarına, “Türkçe” ve “Türk Kültürü” dersleri verilmektedir. Fransa’da okullarda “yaşayan diller” adı altında dünyanın çeşitli dilleri seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Bu bağlamda öğrencilerin seçebilecekleri zorunlu yabancı diller arasında Türkçe, ilk ve orta öğretimde seçilebilecek ikinci veya üçüncü yabancı dil durumundadır. Yükseköğretim kurumlarında ise öncelikle Fransa devletinin çeşitli yönlerden ihtiyaçlarını karşılamak üzere Türk dili ve tarihi alanında uzmanlar yetiştirmek için Türk dili, tarihi, coğrafyası ve kültürü araştırılmakta ve öğretilmektedir.

Prof. Dr Luis Bazin'nin Türk diline yaptığı hizmetler

Prof. Dr. Luis Bazin 20 Aralık 1920 tarihinde Normandiya’nın Calvados şehrinde doğmuş, ünlü Fransız doğu bilimci (orientalist) ve Türklük bilimcidir. (Turcologue)

Profesör Vendriyes’in önerisiyle Türkçeye yönelen Luis Bazin, Yaşayan Doğu Dilleri Fakültesi’nde üç yıl Jean Deny’nin öğrencisi olarak öğrenim görür. 1945 yılında Türkçesini geliştirmek için Ankara’ya gelir ve ailesiyle birlikte burada üç yıl kalır. Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ile yakın ilişkiler içinde olur, Fuat Köprülü başta olmak üzere devrin önemli bilim adamları ve Nurullah Ataç, Orhan Veli gibi edebiyatçılarla tanışır.

Jean Deny’nin emekli olmasından sonra

1949 yılında Doğu Dilleri Enstitüsüne profesör olarak atanır ve burada uzun yıllar Türkçe dersleri verip Türk dili hakkında araştırmalar yapar. Sorbonne Üniversitesinde de ders veren Bazin, âdeta hayatını Türk diline adanmış bir bilim adamıdır. Eski Türkçeden günümüz Türkçesine kadar Türk dilinin her alanıyla ilgilenmiş, çağdaş Türk lehçelerini ve Türk dilini daha iyi anlayabilmek için Moğolca'yı öğrenmiştir.

Luis Bazin, 2 Mart 2011 tarihinde vefat etti. Dolayısıyla yaşayan Türklük bilimcilerin önemli bir bölümünün Bazin'i şahsen görme ve tanıma fırsatı bulduklarını sanıyorum.

Benim Luis Bazin adıyla ilk karşılaşmam üniversite öğrencisi olduğum 1980'li yılların başında oldu. Prof. Dr. Mehmet Akalın tarafından yayına hazırlanan *Tarihî Türk Şiveleri* adlı kitabı okurken Efrasiyap Gemalmaz tarafından Fransızcadan Türkçeye çevrilen "*Türk Dillerinin Müsterek Tarafları ve Temayülleri*" adlı makalenin yazarı olarak Luis Bazin'in adını görmüştüm. Oldukça ilgimi çeken bu yazının aslı Bazin tarafından yazılmış ve "*Philologiae Turcicae Fundamente*" (Wisbaden 1959) da Fransızca olarak yayımlanmıştı.

1987 yılında Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde asistan olarak çalışırken aynı zamanda doktora yapmakta idim. Fakültemizin Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Abdulkadir Yuvalı, 1986 yılında bir yıllığına Paris'e gitti. Oradayken Luis Bazin ile tanışmış ve bir vesileyle kendisini Üniversitemize davet etmiş. 1987 yılında Luis Bazin eşi ile birlikte Elazığ'a geldi ve Fırat Üniversitesinde bir konferans verdi. Bu vesileyle ben de ilk defa Luis Bazin'i şahsen görme ve onunla tanışma fırsatı buldum.

Luis Bazin eşi ile birlikte dört gün Elazığ'da kaldı. Elazığ'da her gün ayrı bir şaşırtıcı olay yaşadı. İlk şaşkınlığını Üniversitede verdiği konferans sırasında 800 kişilik salonun tamamen dolu olduğunu görünce yaşamıştı. Kendi ifadesiyle, Türkiye'nin doğusundaki küçük bir şehirde 800 kişinin onu ilgiyle dinleyeceğini hiç beklemedi. Yuvalı, Paris'te iken Bazin Yuvalı'ya, "Çemişkezek'te yaşayan halkın Kürt olduğunu ve Kürtçe konuştuğunu" söylemiş. Yuvalı; "*Hayır o*

yörede Kürt kökenli vatandaşlarımız da var, ancak Çemişkezek merkezi daha çok Türkçe konuşur." demiş. Üniversitedeki konferansından sonra Yuvalı, Luis Bazin'i Çemişkezek'e götürmemizi rica etti. Biz de uygun bir zamanda bir grup arkadaşla birlikte Luis Bazin ile eşini alıp Çemişkezek'e götürdük. İlçe merkezine varınca önce bir kahvehaneye gittik. Bazin, orada oturan kişilerden bazılarına, "*Türk müsünüz, Kürt müsünüz? Ana diliniz Türkçe mi Kürtçe midir?*" şeklinde sorular sordu ve orada oturan kişilerin büyük bir bölümü, "*Türküz ve ana dilimiz Türkçedir*" diye cevap verdi. Sadece bir vatandaş; "*Ben Kürtçe bilirim, dilim Kurmanççadır ama Türküm.*" dedi. Bazin, ikinci şaşkınlığını burada yaşadı. Çünkü Bazin, Çemişkezek'te yaşayan herkesin Kürtçe konuştuğunu sanıyormuş!

Kahvehaneden ayrıldıktan sonra küçük bir lokantada yemek yedik. Bu sırada masada ben Luis Bazin'in sağ yanında otuyordum. Doğal beslenen yayla hayvanlarının etinden pişirilen pırzolanın oldukça lezzetli olduğunu görünce Bazin, bana dönerek, "*Sizin pır ile bizim Zola (Emil Zola) birleşince böyle lezzetli bir yemek olmuş.*" diye espri yaptı ve güldüştük. Ben sohbet sırasında Bazin'e; "Fransızca nezaket dili, kibarlık dilidir, derler. Sayın Hocam, siz Fransızca'yı da Türkçeyi de çok iyi biliyorsunuz. Fransızcada mı kibarlık, nezaket ile ilgili daha çok ifade, ibare, söz var, Türkçede mi?" diye sordum. Bazin; "*Hangi Türkçeyi soruyorsun? Osmanlı Türkçesinde mi, bugünkü Türkiye Türkçesinde mi?*" dedi. Ben de fırsattan istifade; "İkisinde de..." diye cevap verdim. Bazin; "*Bugünkü Türkçeye göre Fransızcada daha çoktur, ancak Osmanlı Türkçesi ile karşılaştırırsak Osmanlı Türkçesinde daha çok.*" dedi.

Ertesi gün Keban ilçesine götürmek için yola çıktık. Bazin; "*Bir köye uğrayabilir miyiz, bu bölgedeki köyleri de görmek istiyoruz.*" dedi. Hal köyüne gittik. Köye varınca eşi; "*Bir evin içini görmek istiyorum.*" dedi. Orada rastgele bir evin kapısını çaldık ve içeriden çıkan hanımefendiye, misafirlerimizin Fransa'dan geldiğini ve evinizi görmek istediklerini söyledik. Ev sahibi hanım; "*Hay hay, buyursunlar.*" diyerek Bayan Bazin'i içeri aldı. Biz içeri girmedik. Bir süre sonra Bayan Bazin geldi ve Keban'a gitmek

için yola koyulduk. Yolda Bayan Bazin, evin çok temiz ve düzenli olduğunu, evi ve ev sahibesinin tutumunu çok beğendiğini söyledi. Bir köy evinin bu kadar düzenli ve temiz olabileceğine ihtimal vermediği için bu defa şaşırma sırası Bayan Bazin'e gelmişti.

Hal köyünden çıkıp Üçağaç köyünden geçerek Keban yoluna girdik. Keban'da bir Fransız-İtalyan ortaklığı ile inşa edilen Keban Barajı'nın her tarafını gezdirdik. Bu büyük yatırımın ortaklarından birinin bir Fransız şirketi olduğunu öğrenince sevinç ve gururla karışık yine bir şaşkınlık yaşadıklarını sözlerinden ve yüz ifadelerinden anlamıştık.

Dördüncü gün Bay ve Bayan Bazin'i Malatya'dan uçağa bindirdik ve İstanbul üzerinden Paris'e döndüler.

Bu tanışma ve birliktelikten sonra ben Bazin'i birkaç kez daha çeşitli sempozyum ve kongrede görüp sohbet etme fırsatı buldum. Eserlerini, makalelerini ilgi ve dikkatle okumaya, yararlanmaya çalıştım. Özellikle onun ilk okuduğum, "Türk Dillerinin Müşterek Tarafları ve Temayülleri" yazısı benim ufkumu açan, bana yol gösteren bir makale oldu. Türk dilinin ünlüleri ve ünlü sistemi hakkındaki tespitleri oldukça dikkat çekici idi. Özellikle Türkçenin ünlülerinin çok kesin bir sistematığı olan dörtlü kolerasyona uymaması ve bulanık bir "fonem" olması dolayısıyla kapalı e'yi aslî bir ünlü olarak kabul etmemesi, benim de benimsediğim bir görüş olmuştur.

Luis Bazin'in önemli görüşlerinden biri de Yenisey Yazıtları ile ilgilidir. Yenisey Yazıtları'nda kullanılan işaretlerin Orhun Yazıtları'ndakinden daha arkaik olması nedeniyle V. Thomsen bu yazıtların altıncı, W. Radloff ise yedinci yüzyıla ait olduklarını tahmin etmiştir. Ancak, özellikle L. Bazin'in tarihlendirme çalışmasından sonra Yenisey Yazıtları'nın dokuz ya da onuncu yüzyıllarda yazıldıkları kanısı kabul görmeye başlamıştır.

Esasen, Luis Bazin tam anlamıyla bir Türklük bilimcidir. Türkçenin ilk dönem metinlerinden çağdaş lehçelere kadar her dönemiyle ilgilenmiş, sadece dil değil, dil ile birlikte Türklük biliminin hemen her alanıyla ilgilenmiş, çok değerli çalışmalar yapmıştır.

Luis Bazin'in Fransızlara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazdığı *Introduction a l'Etude Pratique de la Langue Turque* (1987) adlı kitabı hâlen güncelliğini koruyan ve Türkçe öğrenmek isteyen kişilere kaynaklık eden bir eserdir. *Les Qalendriers Turcs anciens et Mediveaux* (Eski ve Orta Çağlarda Türklerin Takvimleri) (1974) adlı çalışması, doğrudan bir dil araştırması olmasa da, genel Türklük bilimi açısından oldukça önemli bir eserdir. *Les Systemes Chronologiques dans le Monde Turc Ancien* (Budapeşte 1991) eseri, Vedat Köken tarafından *Eski Türk Dünyasında Kronoloji Yöntemleri* adıyla Türkçeye çevrilmiş ve 2011 yılında TDK Yayınları arasında yayımlanmıştır. 12 bölümden oluşan bu eserde Bazin, 6. yüzyıldan 14. yüzyılın sonuna kadar Türk topluluklarının tarih saptama yöntemleri ve takvimleri üzerinde durmuştur.

1994 yılında Budapeşte'de yayımlanan *Les Turcs des Mots, des Hommes* (Türkler, Kelimeler, İnsanlar) adlı eserinde daha önce yazdığı birçok makalesi bir araya getirilmiştir. Yedi bölümden meydana gelen bu eserde sırasıyla, "yazıtlar, dilsel yapılar, kelime incelemeleri, insanlar ve unvanlar, hayvanlar ile ilgili kelimeler, zamanda ve mekânda, zamanın ölçüsü ve astroloji, bir dilin hayatının dönemleri" gibi konular ele alınmış ve Türk dili hakkında çok önemli bilgiler verilmiştir.

Luis Bazin, Fuat Köprülü'nün "Terazinin bir kefesine Dede Korkut'u, diğer kefesine diğer bütün Türk edebiyatını koysanız Dede Korkut ağır gelir." dediği Dede Korkut hikâyeleri hakkında da *Le Livre de Dede Korkut, recit de la geste Oghuz*. (1998) adıyla bir çalışma yapmıştır.

Luis Bazin, sadece araştırmaya dayalı eserler yayımlamakla kalmamış, Türk lehçelerinden çeviriler de yapmıştır. Bu bağlamda Azerbaycan Türkçesinden Mirza Fethali Ahundzade'nin komedilerini ve Pertev Naili Boratav ile birlikte Kırgız Türkçesinden *Er-Töştük* Destanı'nı (1998) tercüme etmiştir.

Prof. Dr. Luis Bazin'in şahsında, Türklük bilimini, mesleki bir görev, sıradan bir çalışma alanı değil âdeta "millî bir görev" telakki eden, emek verip zaman ayıran, ömür tüketen ve aramızdan ayrılan bütün Türkçecilere saygıyla...■